

POVIJESNI RAZVOJ NASELJA RETFALE

Denis Njari

Povijesna demografija od najranijih pouzdanih zapisa iz razdoblja osmanske okupacije ukazuje na to da su selo Retfalu (srednjovjekovna imena Petrus) osnovali i nastanjivali Mađari kalvinske vjeroispovijesti. Značajnije promjene nastupile su sredinom 18. stoljeća, kada Retfala postaje posjedom obitelji Pejačević i u značajnijem ju broju počinju kolonizirati Nijemci. Krajem 18. i početkom 19. stoljeća spomenuta obitelj gradi i reprezentativan dvorac koji je i danas jednom od znamenitosti Retfale, a to je ujedno i razdoblje kada Retfala sve izraženije počinje težiti gradu Osijeku i postupno dobivati urbane karakteristike. Ipak, Retfala je definitivno postala osječkim naseljem tek 1947. godine.

Današnje osječko naselje Retfala izvorno je bilo srednjovjekovno selo koje je pojedine ruralne karakteristike zadržalo sve do suvremenoga doba. Cilj je ovoga rada ukazati na demografski i urbanistički razvoj te transformaciju naselja od prvoga zabilježenog popisa sredinom 16. stoljeća, pa sve do sredine 20. stoljeća. Izvori na kojima se temelji rad su službeni popisi koje su obavljale osmanska, a potom austrijska vlast te stručna povijesna i etnološka literatura.

Dvorac Pejačević u Retfali

RÉTFALU POČETKOM 18. STOLJEĆA

PETRUS – RETFALA POD OSMANLIJAMA

Arheološki ostatci i povijesni zapisi ukazuju na to da je naselje na mjestu današnjeg osječkog naselja Retfale postojalo još u ranom srednjem vijeku. Prvi spomen toga naselja jest 1496. godine, a zabilježeni oblici imena bili su Petrus, Petrocz, Petres i Petrouch. (Bösendorfer, 1910: 100) Tada je naselje bilo u vlasništvu obitelji Korog i bilo je naseljeno mađarskim stanovništvom. Petrus (odnosno današnja Retfala; ostale zapisane inačice imena naselja ukazuju na to da se naselje najvjerojatnije izgovaralo / Petruš/, a ne /Petrus/) izvorno je, dakle, selo (a ne dio grada) koje je bilo smješteno nedaleko od srednjovjekovnog Osijeka.

Značajnije promjene u razvoju Petrusa dogodile su se poslije dolaska Osmanlija, odnosno od 1526. godine. Budući da su Osmanlije imali tolerantniji odnos prema protestantima nego prema katolicima te da je u to vrijeme reformacija bila izrazito jaka i utjecajna, posebice zahvaljujući manjim materijalnim obvezama prema vjerskoj zajednici, ali i aktualnosti mnogih ideja, kalvinska je župa osnovana u Petrusu već 1530. godine. U to je vrijeme

u Petrusu bilo dvadeset kuća i sve su bile nastanjene Mađarima kalvinske vjeroispovijesti. (Kerže, 2000:14) U narednom se razdoblju selo u demografskom smislu brzo razvijalo, budući da je osmanski popis Požeškoga sandžaka zabilježio da je 1579. godine u Petrusu bilo pedeset i dvije kuće te da je u selu postojao i seoski knez. Seoski spahija bio je janjičarski aga Mustafa-čauš, a u selu je stanovao i Mustafa-paša, čuvar osječkoga dravskog mosta. Izuzev njih, svi ostali zabilježeni stanovnici bili su po vjeroispovijesti kalvini, a po narodnosti Mađari, što se može zaključiti i onomastičkom analizom popisa. (Popis sandžaka..., 2001.)

Nakon što su Osmanlije protjerane iz Slavonije 1687. godine, stanovnici su u strahu od ratnih zbivanja napustili selo Petrus i raselili se po okolnim šumama. (Plevnik, 1987: 32) Po završetku opasnosti, stanovnici su ponovno osnovali naselje, ali ovaj put pod nazivom Rétfalu (mađ. rét – močvara, rit, falu – selo) odnosno doslovno – *Selo u ritu*. Jasno je da je selo tako imenovano zahvaljujući svom zemljopisnom smještaju i neposrednoj blizini rijeke Drave koja je utjecala na to da zemljište oko sela bude često poplavljeno. (Hrvatska na tajnim...2002.)

Popis koji su obavile austrijske vlasti 1698. godine zabilježio je u Rétfali 39 naseljenih kuća, koje su bile izgrađene od drveta i blata (Sršan, 2000: 42), a osim kućevlasnika zabilježeno je da su oni imali i 29 sinova i 17 kćeri te dodatne 32 osobe koje su živjele kod njih „na stanu“. Od pokretne imovine stanovnici su ukupno posjedovali 4 konja, 38 volova, 22 krave, 18 junadi te 37 svinja, a ukupno su obrađivali 100 jutara oranica i oko 80 hektara livada i sjenokoša (koje su često bile poplavljene). (Smičiklas, 1891: 61) Zanimljivo je da su u Rétfali tada postojala četiri mlina na rijeci Dravi. (Sršan, 2000: 42)

Kalvinska crkva

Rétfalu se nastavlja razvijati i prema austrijskom iz 1736. godine imala je ukupno 84 kuće, a njezini su stanovnici ukupno posjedovali 33 konja, 94 vola, 67 krava i junadi i 94 svinje, a ukupno su obrađivali 226 jutara oranice i 110 hektara livada i sjenokoša. (Mažuran, 1993: 127) Takav porast bio je moguć budući da su susjedna manja sela nakon protjerivanja Osmanlija opustjela, a zanimljivo je da je Rétfalu ostalo jedno od rijetkih naselja u blizini Osijeka koje je i dalje bilo naseljeno isključivo mađarskim stanovništvom kalvinske vjeroispovijesti.

MAĐARSKA I NJEMAČKA RETFALA - POSJED OBITELJI PEJAČEVIĆ

Rétfalu ostaje posjedom bečke Dvorske komore do 1750. godine, kada prelazi u posjed Marka III. Aleksandra baruna Pejačević, a u vlasništvu njegovih nasljednika Rétfalu ostaje sve do 1916. godine, kada izumire retfalski ogranak obitelji Pejačević. Rezidenciju u kojoj je obitelj praktično neprestano prebivala više od stoljeća i pol, odnosno tzv. dvorac Pejačević, građen je u razdoblju od 1796. do 1801. godine u stilu baroknoga klasicizma. Dvorac je izgrađen kao trokrilna prizemna zgrada kojoj je samo središnji dio izveden na kat, što je karakteristično za kasnobarokne i klasicističke dvorce koji su se gradili u susjednoj Mađarskoj. S istoka i zapada dvorište je bilo omeđeno gospodarskim zgradama, od kojih je do danas sačuvana samo zapadna, s otvorenim arkadnim trijemom prema dvorištu. Uz dvorac se prostirao i perivoj veličine 17,5 hektara, između osječkoga Gornjeg grada i naselja Rétfalu, a zahvaljujući njegovoj uređenosti tijekom devetnaestoga stoljeća često ga se nazivalo „osječkim Schönbrunom“. (Kerže, 2000: 14-15) U razdoblju od 1752.-1762. godine u Rétfalu je izgrađena i

kasnobarokna kalvinska crkva, koja je jedan od najstarijih sakralnih objekata na osječkom području.

Znatnije etničke promjene u Rétfalu se odvijaju tijekom druge polovice osamnaestoga stoljeća, kada njezinu glavnu ulicu (današnju Strossmayerovu) naseljavaju Nijemci i ona se otada naziva Njemačkom Retfalom, dok u starom dijelu (današnja ulica Šandora Petőfija) i dalje ostaju Mađari, pa se taj dio otad naziva Mađarskom Retfalom i takvo stanje ostaje sve do kraja Prvoga svjetskog rata. Kao rezultat upravnih reformi cara Josipa II., godine 1786. obavljen je popis osječkoga kotara u kojemu su zabilježeni podaci i za Rétfalu. Po tom popisu, Mađarska Retfala (Magyar Rétfalu) je imala 83 kuće u kojima je živjelo 572 stanovnika i svi su bili Mađari kalvinske vjeroispovijesti, a u Njemačkoj je Retfali (Deutsche Retfalu) u 27 kuća živjelo 456 stanovnika i svi su bili Nijemci katoličke vjeroispovijesti. Zanimljivo je da je u Njemačkoj Retfali zabilježeno više obrtnika nego u svim ostalim popisanim ruralnim naseljima zajedno; ukupno dvanaest, a to su bila tri postolara, po dva tkalca i kolara i po jedan stolar, krojač, lončar, kovač i bačvar. (Sršan, 2002: 200-204) Ti podaci ukazuju na to da se posebice Njemačka Retfala polako počela uklapati u urbanu strukturu Osijeka.

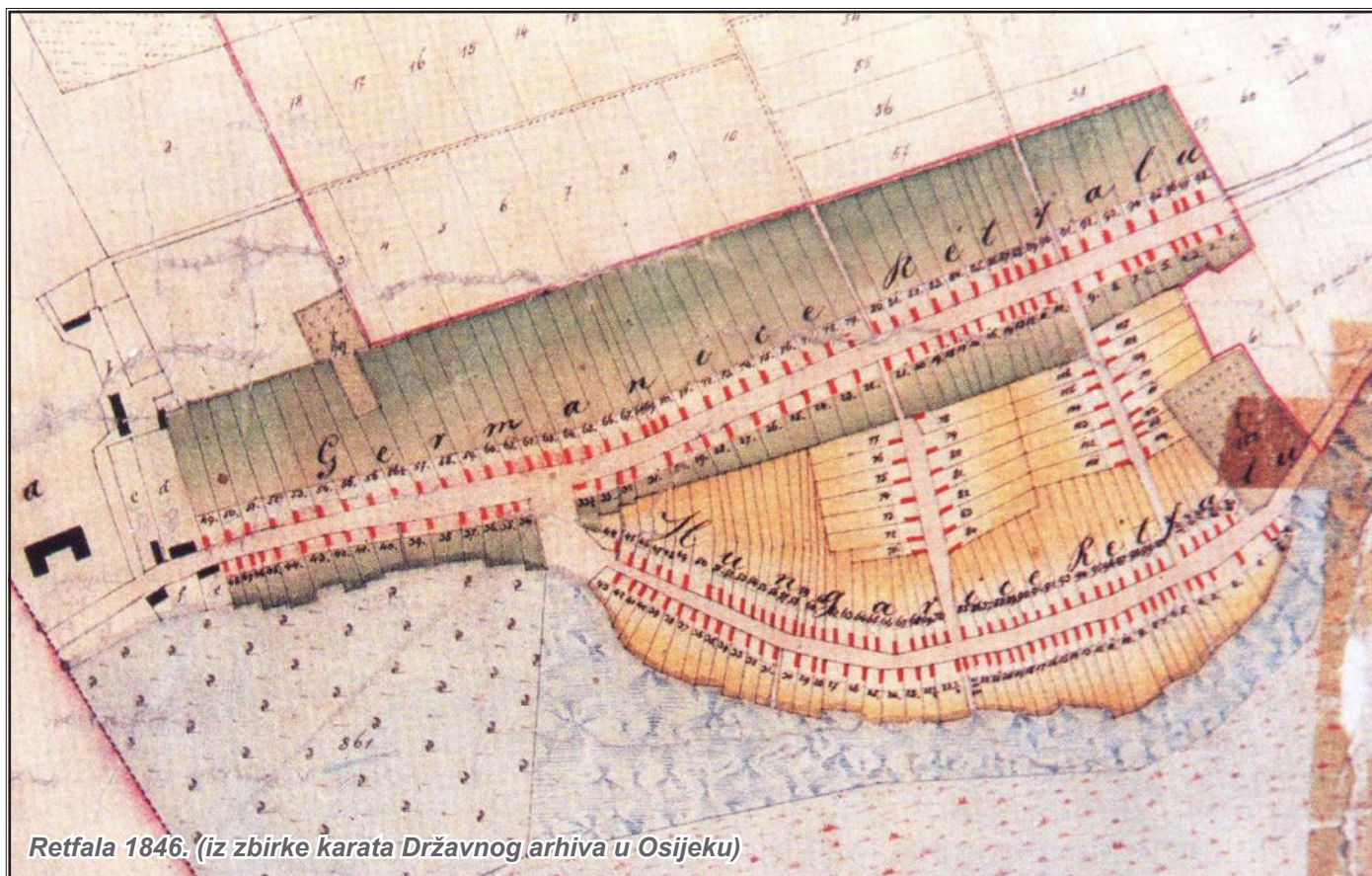
Ipak, Mađarska i Njemačka Retfala izvorno su bila naselja prvenstveno ruralnih karakteristika, a te su se karakteristike uglavnom održale i tijekom dvadesetoga stoljeća. Tijekom devetnaestog stoljeća arhitektura Mađarske Retfale bila je prepoznatljiva po tradicionalnim panonskim kućama koje su bile zabatom okrenute prema ulici, a trijemom otvorene prema dvorištu. Ipak, značajke zabata tih kuća ipak su pokazivale određene urbane elemente, što se najviše i najčešće očitivalo u ukrasima u žbuci u stilu historicizma te u obliku zabata koji je ponekad bio zaobljenoga, „volutastoga“ oblika. S druge strane, najvažnija značajka kuća Njemačke Retfale bila je postavljenost uzdužne strane kuće prema ulici, uz dodatno dvorišno krilo. (Šabić, 2002: 110)

NOVA RETFALA – PRVA POLOVICA 20. STOLJEĆA

Raspadom Austro-Ugarske monarhije, retfalačko vlastelinstvo i perivoj dvorca Pejačević postupno su rasparcelirani i iskrčeni, a na tome je području nastala tzv. Nova ili Hrvatska Retfala. Ta se Retfala tek 1930. godine i fizički spojila s Osijekom i tada je Hrvatska Retfala imala 14 ulica i dvije stotine kuća s oko šest stotina stanovnika, koji su uglavnom radili u osječkim tvornicama, dok su se stanovnici Njemačke i Mađarske Retfale uglavnom i dalje nastavili baviti poljoprivredom. Opskrba Osijeka poljodjelskim proizvodima za sve slojeve

Kuća s historicističkim elementima u pročelju, S. Petőfija 67.

gradskog stanovništva zasigurno je određenim dijelom bila osigurana upravo s njihovih oranica. (Martinčić, 2000: 163) Iako je razvoj Retfale bio usmjeren izravno prema gradu Osijeku još od osamnaestoga stoljeća, ukidanje samostalne općine Retfala i njezino pripajanje u gradsku cjelinu provedeno je tek 1947. godine. (Sršan, 1996: 88)

Relativno brz nastanak i širenje Hrvatske Retfale tridesetih godina ujedno je i još jedna potvrda longitudinalnosti razvoja osječke gradske strukture (Dusparić, 2000: 355), koji je, ako ne i ranije, započeo ujedinjenjem gradskih općina Gornjega grada, Tvrđe te Donjega grada 1786. godine, a takav razvoj trajao je sve do suvremenoga doba, što se očituje u činjenici da se Osijek danas u smjeru istok-zapad proteže u gotovo 10 kilometara, a u smjeru sjever-jug svega 2 kilometra.

Osječko naselje Retfala imalo je zanimljiv povijesni i demografski razvoj; prvenstveno zahvaljujući svom zemljopisnom položaju odnosno neposrednoj blizini grada Osijeka. Tako se u nepuna dva stoljeća razvilo od seoskoga do gradskog naselja, iako je zasigurno i tijekom ranijih razdoblja utjecaj većega urbanoga središta bio nezanemariv. Mađarska i Njemačka Retfala uspjele su sačuvati svoje značajke gotovo do suvremenoga doba, u prvom redu zahvaljujući etničkoj i vjerskoj posebnosti svojih stanovnika, ali i urbanističkoj organizaciji i donekle „etničkoj parceliziranosti“ cjelokupnoga naselja koja je prevladavala do sredine 20. stoljeća. Hrvatsko stanovništvo u značajnijem broju naseljava Retfalu tek početkom 20.

stoljeća i to prvenstveno na „praznome“ području između osječkoga Gornjega grada i dvorca Pejačević, krčenjem dvorskoga perivoja i njegovim pretvaranjem u građevinsko zemljište.

IZVORI I LITERATURA

1. Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća, 2002., Svezak 5., Virovitička županija, Zagreb.
2. Mažuran, Ive, 1993., *Stanovništvo i vlastelinstva u Slavoniji 1736.*, Radovi HAZU, knjiga 6., Osijek.
3. *Popis sandžaka Požege 1579. godine*, 2001., Državni arhiv u Osijeku, Osijek.
4. Smičiklas, Tadija, 1891., *Dvjestogodišnjica oslobodjenja Slavonije* (II. dio), Zagreb.
5. Sršan, Stjepan, 2002., *Kotar Osijek 1786.*, Državni arhiv, Osijek.
6. Sršan, Stjepan, 2000., *Naselja u istočnoj Hrvatskoj krajem 17. i početkom 18. stoljeća*, Osijek.

1. Bösendorfer, Josip, 1910. *Crtice iz slavonske povijesti*, Osijek.
2. Dusparić, Vlatko, 2000. *Urbanistički razvoj*, u: Mažuran, Ive, *Grad i tvrđava Osijek*, Grafika, Osijek.
3. Martinčić, Julija, 2000. *Poljodjelstvo Osijeka i njegove okolice*, u: Mažuran, Ive, *Grad i tvrđava Osijek*, Grafika, Osijek.
4. Mažuran, Ive, 2000. *Grad i tvrđava Osijek*, Grafika, Osijek.
5. Plevnik, Božo, 1987. *Stari Osijek*, Radničko sveučilište „Božidar Maslarić“, Osijek.
6. Sršan, Stjepan, 1996. *Povijest Osijeka*, Povijesni arhiv u Osijeku, Osijek.
7. Šabić, Vlasta, 2002. *Tradicijnski život Mađara i Nijemaca u Retfali, dijelu Osijeka*, str. 105-120., u: Etnološka tribina, Vol. 32. (broj 25.), Hrvatsko etnološko društvo, Zagreb.
8. Živaković - Kerže, Zlata, 2000. *Retfala: prilozi za proučavanje povijesti grada Osijeka*, Dobrovoljno vatrogasno društvo Retfala, Osijek.